
Novi svjetski poredak

FRANJO TUREK¹

Sažetak

Raspadom socijalističkog bloka i zajedničkom akcijom zapadnih saveznika protiv Iraka (1990), George Bush je proklamirao sintagmu "novi svjetski poredak" koja je trebala označiti novo poglavlje u razvoju čovječanstva. Svi su očekivali razdoblje mira i sigurnosti, ali nasuprot tome otvorila se Pandorina kutija ratova, zločina protiv čovječnosti. Velike svjetske sile pokazale su nespремnost za žrtvovanje svojih "realpolitika" u korist novog svjetskog poretka tako da je on postao samo proklamirana sintagma. Usporedo s tim novim očekivanjima odvijaju se procesi informatizacije i globalizacije koji determiniraju stvaranje globalnog poretka.

Ključne riječi: *novi svjetski poredak, Sjedinjene Američke Države, Rusija*

POVIJESNI OKVIR

Kada se govori i piše o novom svjetskom poretku, vrlo aktualnoj temi iz područja međunarodnih odnosa, onda mnogi neupućeni čitatelji zasigurno misle kako se radi o nekoj sasvim novoj umotvorini koja će riješiti sve probleme suvremenog svijeta. No, nasuprot takvom, uvjetno rečeno, pozitivnom shvaćanju pojma novi svjetski poredak, postoje promišljanja koja su izuzetno negativistički obojena te tvrde da se radi o još jednoj zavjeri međunarodnih bankarskih i masonskih elita koje djeluju samo poradi osobnog probitka i ne žele dobro čovječanstvu.²

Unatoč takvom subjektivističkom poimanju pojma "novi svjetski poredak", činjenica je da je, od Rimskog carstva pa do uspostave suvremenih nacionalnih država ovisno o povijesnim, društvenim i drugim okolnostima, postojao stanoviti poredak koji bi se, uvjetno, mogao definirati kao skup pisanih i nepisanih normi kojima se uređuju međusobni odnosi

1 Mr. sc. Franjo Turek djelatnik je Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

2 Takvi stavovi obznanjeni su na internet adresi

http://www.netizen.org/arc-hive/hiv_nwo.htm

aktera tog poretka, prije svega država. Tako je u 19. stoljeću postojala ravnoteža moći (ogledala se kroz međusobne odnose europskih država u Svetoj alijansi i Europskom koncertu), a nakon prvog i drugog svjetskog rata pokušavao se uspostaviti svjetski poredak kroz sustav kolektivne sigurnost u okviru Lige naroda i OUN-a.

Atribut "novi" svjetski poredak počeo se upotrebljavati neposredno nakon drugog svjetskog rata, a njegova posebna i raširena, uglavnom verbalna, upotreba započela je od 1990. godine. Taj atribut trebao je označiti novu kvalitetu u međunarodnim odnosima, pa je stoga tako pompozno i često upotrebljavan, ali čini se i ništa više od toga.

Pitanje novog svjetskog poretka postavio je (možda možemo reći među prvima) profesor međunarodnog prava na sveučilištu u Chicagu, Quincy Wright. Prema njemu, u novom svjetskom poretku suverenost i neovisnost nacionalnih država bila bi subjekt koji je limitiran od strane svjetske vlade što znači da bi države prestale egzistirati.³ Tako su mnogi, skloni univerzalističkom i liberalističkom uređenju svijeta, uspostavom Ujedinjenih naroda očekivali uređenje svijeta, odnosno međunarodne zajednice gdje će međunarodne institucije, predvođene UN-om, garantirati međunarodni mir i sigurnost, postaviti hijerarhiju svjetskih institucija, centralizirano vladanje...⁴

Suvremeno poimanje novog svjetskog poretka vezuje se uz raspad bipolarne strukture međunarodne zajednice i vojni projekt Pustinjska oluja kada je u rujnu 1990. godine predsjednik George Bush u noti koja je upućena Iraku izrekao da je akcija Iraka uperena protiv čitavog novog svjetskog poretka.⁵ Naime, za Busha je kriza u Perzijskom zaljevu pružila rijetku priliku da se potakne povijesni period suradnje u međunarodnoj zajednici (tome su svakako prethodili događaji pada Berlinskog zida i postepenog raspada Varšavskog bloka, a zatim i Sovjetskog Saveza). Novi svjetski poredak bi mogao stvoriti novu eru: slobodniju od prijetnje terora, jaču u primjeni pravde i više sigurnosti u ime mira.⁶ "Eru u kojoj nacije svijeta, istočno i zapadno, sjeverno i južno, mogu prosperirati i živjeti u harmoniji... Danas, taj novi svijet se bori da bude rođen, svijet posve drukčiji od onog kojeg mi znamo."⁷ Dakle, George Bush je pod

3 <http://www.geocities.com/CapitolHill/3357/>

4 Anne-Marie Slaughter: *The Real New World Order*, *Foreign Affairs* No. 5/97, str. 183.

5 Vukadinović Radovan: *Politika i diplomacija*, Zagreb 1994., str. 102-114; Vukadinović Radovan: *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 1998., str. 243; Henry Brandon, editor. *In Search of a New World Order*, Washington 1992, str. 36 i 42; Dimitris Bourantonis and Jarrod Wiener: *The United Nations in the New World Order*, New York 1996., str. 41.

6 Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11, 1990., Bush Library.

7 *ibid.*

sintagmom novi svjetski poredak podrazumijevao "vladavinu prava i mirno rješavanje sporova, snažnu demokraciju i solidarnost protiv agresije, smanjivanje i kontrolu vojnih arsenala, jačanje Ujedinjenih naroda i pravedno tretiranje svih ljudi."⁸

TEORIJSKI, VIZIONARSKI I PRAGMATIČNI OKVIR

U posljednjih desetak godina veliki broj autora se bavio razmatranjem novog svjetskog poretka, pa tako Jarrod Wiener smatra da je pitanje novog svjetskog poretka zapravo težnja za međunarodnim vodstvom ili upravljanjem u međunarodnoj zajednici,⁹ pri čemu razlikuje tri teorijsko-pragmatične paradigme: makro, mikro i hegemono vodstvo. Makro razina predmnijeva tri aktivnosti unilateralnog vodstva: prvo, osiguravanje intelektualnog vodstva u podupiranju principa na kojima se temelji međunarodni poredak; drugo, osiguranje inicijative i pokretačke sile spram kreiranja autoritativne strukture u anarhičnom sistemu i treće, zaštititi međunarodni sustav od prijetnji izazivača te osigurati svim državama korištenje javnih dobara.¹⁰ Mikro razina je multilateralno vodstvo koje se odnosi na odnose između vođa i sljedbenika unutar normama dobro definiranog poretka kao što je međunarodni režim gdje postoji proces multilateralne političke suradnje.¹¹ Hegemono vodstvo, u analizi, inkorporira makro i mikro razinu pri čemu objašnjava kreiranje autoritativne, normama određene strukture u kojoj je samo jedna država dominantna, na temelju svojih materijalnih resursa, u vođenju međunarodnog sustava.¹²

Henry Kissinger smatra da SAD, po treći puta u ovom stoljeću (prvi put sa Wilsonovih četrnaest točaka na Pariškoj mirovnoj konferenciji; drugi put uspostavom OUN-a), proklamiraju svoju intenciju da grade novi svjetski poredak baziran na ekskluzivno njihovim vrijednostima¹³ kao što su demokracija, slobodno tržište i međunarodno pravo.¹⁴ Prema Kissingerovom mišljenju, međunarodni sistem 21. stoljeća bit će obilježen kontradikcijama: fragmentacija i rastuća globalizacija. Na razini odnosa između država novi poredak sličit će na odnose između europskih država u 19. stoljeću te će sadržavati šest velikih sila: SAD, EU, Kina, Japan, Rusiju i možda Indiju, kao i mnogo srednje velikih i malih država.¹⁵

8 Vukadinović Radovan: *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 1998., str. 253.

9 Jarrod Wiener: *Leadership, the United Nations, and the New World Order*; u knjizi *The United Nations in the New World Order*, New York 1996., str. 41-63.

10 *ibid.*, str. 42 i 43.

11 *ibid.*, str. 44.

12 Za to vodstvo potrebna su sljedeća obilježja: "kontrola sirovina, izvori kapitala, tržišta, natjecateljske prednosti u proizvodnji visoko-vrijednih roba, financijski kapital, tehnologije, prirodni resursi i veliko domaće tržište". *Ibidem*, str. 44 i 45.

13 Henry Kissinger: *Diplomacy*, New York 1995., str. 805 i 811.

14 *ibid.*, str. 18.

15 *ibid.*, str. 23.

Osim toga, međunarodni odnosi postali su globalni gdje su komunikacije istovremene; svjetska ekonomija operira na svim kontinentima istovremeno; cijeli niz pitanja koja se pojavljuju povezana su na svjetskoj razini kao nuklearna proliferacija, ekologija, populacijska eksplozija i ekonomska međuovisnost.¹⁶

Sagledavajući trendove i predviđajući razvoj međunarodnih odnosa Josef Joffe postavlja tri moguća scenarija: obnovljena ravnoteža, borba kultura i pripitomljavanje svjetske politike.¹⁷ Obnovljena ravnoteža potječe iz povijesti i temelj joj je da međunarodni sistem prezire primat. Stoga, više država — Rusija, Kina, EU, Japan i možda Indija — se udružuju i ujedinjuju snage da balansiraju i zadrže posljednju preostalu supersilu SAD. Borba kultura je zapravo Huntingtonov model o sukobu civilizacija u kojem civilizacije određuju oblike međunarodnih konflikata i suradnje, uglavnom sa više antagonizma nego prilagodbe. Treći model je Fukuyamin model "kraja povijesti" gdje je rat velikih ideologija završio, a Zapadni model, odnosno model liberalno-demokratskog kapitalizma je pobijedio te se svijet kreće u pravcu društvenog progressa i liberalne demokracije.

Za Zbigniewa Brzezinskog nastupila je hegemonija novog tipa u kojoj su SAD, kolapsom svog rivala, došle u jedinstvenu poziciju da su istovremeno postale prva i jedina prava globalna sila u vojnom, ekonomskom, tehnološkom i kulturnom pogledu.¹⁸ Bez tog globalnog primata SAD globalni poredak bio bi zamijenjen globalnom anarhijom.¹⁹ Kako su u svjetskom sustavu države temeljne jedinice, Brzezinski, osim globalnog primata SAD, razlikuje geostrateške igrače i geopolitičke stožere.²⁰ Geostrateški igrači su države koje imaju kapaciteta i nacionalne volje da primjene silu ili utjecaj izvan svojih granica u stupnju da mijenjaju, u suglasju sa SAD, postojeće geopolitičke državne odnose.²¹ Kao glavne i aktivne igrače Brzezinski je identificirao Francusku, Njemačku, Rusiju, Kinu i Indiju, dok su Velika Britanija, Japan i Indonezija važne države, ali ne tako osposobljene.²² Geopolitički stožeri su države čija važnost ne potječe iz njihove sile i motivacije već zbog njihove osjetljive lokacije i posljedica njihove potencijalne ranjivosti za ponašanje geostrateških igrača.²³ U tu kategoriju se ubrajaju Ukrajina, Azerbejdžan, Južna Koreja, Turska i Iran.²⁴

16 ibid., str. 24.

17 Josef Joffe: *The Future of The Great Powers*, London 1998., str. 15–44.

18 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997., str. 10 i 24.

19 ibid., str. 30.

20 ibid., str. 40–48.

21 ibid., str. 40.

22 ibid., str. 41.

23 ibid.

24 ibid.

Slični model postavio je Samuel P. Huntington u *Sukobu civilizacija* gdje kroz antagonizam i sukobljavanje civilizacija dolazi do preustroja svjetskog poretka na način da civilizacije proizvode stožerne države oko kojih se stvaraju koncentrični krugovi povezanosti sa ostalim državama i uspostavlja se civilizacijski sustav.²⁵

Britanski diplomat Robert Cooper, u svojoj knjizi *The Post-modern State and the World Order*, smatra da je sve počelo u starom svijetu gdje je postojao izbor između poretka i kaosa. Pod poretkom se podrazumijevao imperij, što je značilo imati pravo, kulturu i civilizaciju, dok je izvan toga postojao nered i barbarizam. Formiranjem suvremenih nacionalnih država stvorena je ravnoteža sile koja je trajala sve do kraja hladnog rata. Prema Cooperu, u suvremenom svijetu postoje tri tipa država: predmoderne, moderne i postmoderne. Predmoderne države (Sijera Leone, Kambodža, Albanija i slične) zemljom i mineralima osiguravaju silu; vladanje narodom je briga; tko živi u toj zoni kaosa biti će ostavljen da trune, premda će bogati svijet, s vremena na vrijeme, dati humanitarnu pomoć ili odgovoriti na provokacije kažnjavanjem. Moderne države (Jugoistočna Azija, Srednji Istok, Latinska Amerika) su više obiteljski oblikovane; vjeruju snažno u suverenost i nemiješanje jedne države u unutarnje stvari druge. Postmoderne države (EU, SAD, Kanada) su sasvim drugačije: dižu ruke od suverenosti; ohrabruju međusobnu povezanost u unutarnjim poslovima; prizivaju ograničenja i nadzor u vojnim poslovima; njihova sigurnost ne ovisi o ravnoteži sile nego o međunarodnim ograničenjima svih vojnih kapaciteta. Moderne i postmoderne države ne trebaju se plašiti sukoba predmodernih država jer su to njihovi unutrašnji problemi. Za predmoderne, postmoderne države su zaštita od modernih. Nacionalističke države koje sadrže predmoderne, moderne i postmoderne karakteristike (Irak, Iran, Kina i Rusija) zastrašuju postmoderne države. Osim toga, postmoderne države suočene su sa tribalizmom (Škotska, Baskija, Sjeverna Italija, Quebec, Sjeverna Irska).²⁶

Državna tajnica SAD, Madeline K. Albright u svom članku *The Testing of American Foreign Policy*, u časopisu *Foreign Affairs* 6/98, razlikuje četiri temeljne kategorije država: "potpune članice međunarodnog sustava; one u tranziciji, koje traže da participiraju puno više; one preslabe, siromašne ili zaglibljene u konfliktu da bi participirale na značajan način i one koji odbijaju većinu pravila i uputa na kojima se temelji sustav." Ova podjela korespondira sa četiri izazova i zadaća: prvo, jačanje međusobnih veza i sprečavanje prekida između vodećih država; drugo, pojačavanje međunarodnog sustava pomaganjem tranzicijskim ili drugim

²⁵ Samuel P. Huntington: *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb 1998., str. 195-225.

²⁶ Cooper Robert: *The Post-modern State and the World Order*, London 1996.

problematičnim državama da postanu punopravni članovi; treće, davanje poticaja slabim državama koje imaju želju da si same pomognu i četvrto, odbijanje prijetnji sustavu međunarodnih odnosa i prava.

Ugledni hrvatski i u svijetu priznati poznavatelj međunarodnih odnosa, profesor dr. Radovan Vukadinović prosuđuje da je temeljno pitanje novog svjetskog poretka vezano uz označavanje strukture, vodeće sile ili institucije i određivanje pravila ponašanja.²⁷ U teorijsko-modelskom pogledu on razlikuje četiri modela: vodeća uloga UN-a, pentagonalno djelovanje pet velikih sila (SAD, EU, Japan, Kina i Rusija), policentrizam sa primatom SAD i međuovisnost država koje bi ojačale UN te izmijenile ovlasti organizacije.²⁸

VRIJEDNOSTI I AKTERI

Kao što je vidljivo iz prezentiranih promišljanja evidentno je da novi svjetski poredak ima neke svoje vrijednosti i aktere koji bi trebali djelovati sukladno traženim vrijednostima, odnosno normama.

Samom sintagmom novi svjetski poredak inzistiralo se zapravo na novim vrijednostima tog poretka što je vidljivo iz jednog dijela Bushove rečenice: "...svijet potpuno drugačiji od onog kojeg smo poznavali."²⁹ što znači da zajedništvo treba zamijeniti podijeljenost, mir — ratove, sloboda — ropstvo, vladavina prava — anarhiju, ravnopravnost čovjeka, naroda i država — njihovu neravnopravnost, sigurnost — nesigurnost...

O svim ovim elementima trebali bi voditi računa akteri tog poretka koje čine, prema iznijetim promišljanjima, važnije svjetske države: SAD, Rusija, Kina, EU i Japan koji prema "realpolitik"³⁰ promišljanjima često imaju neke svoje državne interese koji su različiti od univerzalnih vrijednosti za koje se svi deklarativno zalažu.

SAD su globalna sila koja "nema suparnika koji bi se mogao mjeriti s njezinom globalnom moći koja se temelji na četiri elementa: globalnoj vojnoj moći, globalnom gospodarskom utjecaju, globalnom kulturno-ideološkom utjecaju i (kao kumulativna posljedica prva tri) globalnom političkom utjecaju".³¹ Neosporno je da su SAD, po svom vojnom, ekonomskom, tehnološkom i kulturnom potencijalu, svjetska sila broj jedan, ali one ne mogu osvojiti Rusiju ili Kinu, niti je američki predsjednik rimski

27 Radovan Vukadinović: *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 1998., str. 246.

28 *ibid.*

29 Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11, 1990.

30 Henry Kissinger: *Diplomacy*, New York 1995., str. 137-167., "Realpolitik - vanjska politika bazirana na kalkulacijama moći i nacionalnog interesa - je izvedana ujedinjenjem Njemačke (misli se na ujedinjenje u 19. stoljeću - op. a.)."

31 Zbigniew Brzezinski: *Izvan kontrole*, Zagreb 1994., str. 77.

imperator.³² Stoga, one nisu, niti bi trebale biti, prijatna svjetskom miru, već naprotiv, globalni garant stabilnosti i prosperiteta.

Takva supremacija daje prostora SAD da stvaraju svjetski poredak sukladno svojim vizijama (*realpolitik*) čije su temeljne odrednice: sustav kolektivne sigurnosti, uključujući integrirano zapovjedništvo i snage (NATO, sigurnosni ugovor SAD–Japan); regionalna ekonomska suradnja (APEC, NAFTA) i globalne financijske i trgovačke institucije (IMF, WTO i slične); pojačati proceduru donošenja odluka konsenzusom; preferirati demokratsko članstvo sa ključnim saveznicima; stvaranje osnovne globalne sudske strukture;³³ stvaranje partnera koji će osigurati ekvilibrijum u nekoliko svjetskih regija³⁴ i promoviranje demokracije, ljudskih prava, mira i ekonomskog prosperiteta.³⁵

U namjeri da stvore takav poredak, SAD uviđaju prijatnije svojoj sigurnosti koje grupiraju u tri kategorije: regionalne ili državne prijatnje (radi se o prijatnjama država kao što su Irak ili Sjeverna Koreja koje ne žele poštivati navedene univerzalne principe u međunarodnoj zajednici, nastoje dobiti ili stvoriti oružja za masovno uništenje te destabilizirati stanje u regiji), transnacionalne prijatnje (terorizam, droga, organizirani kriminal, nedozvoljena trgovina oružjem, ekološka uništavanja) i prijatnje oružjem za masovno uništenje (nuklearno, kemijsko i biološko).³⁶

Unatoč tome što se neki stratezi zalažu (kad je u pitanju nacionalni interes SAD) za napuštanje geopolitičkih analiza,³⁷ u SAD su još popriлично prisutni geostrateški i geopolitički modeli definiranja nacionalnih interesa. Svi važniji stratezi smatraju da se SAD moraju odrediti prema otoku zemljane mase zvanom Euroazija koji može nadmašiti Ameriku u ekonomskom i vojnom pogledu.³⁸ Dakle, da bi SAD ostvarile svoj globalni primat moraju voditi računa o Euroaziji gdje trebaju stvarati "mostobrane i sidrišta" (poput država kao što su Francuska, Njemačka, Kina ili Japan) kako bi što bolje kontrolirale to područje. Prijatnje koje im proizlaze iz tog područja su "crna rupa" (Rusija sa svojim, prije svega, unutarnjim problemima) i Euroazijski Balkan (države Centralne Azije: Kazastan, Kirgistan, Tadžikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Azerbej-

32 Josef Joffe: *The Future of Great Powers*, London 1998., str. 16.

33 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, New York 1997., str. 28 i 29.

34 Henry Kissinger: *Diplomacy*, New York 1995., str. 811.

35 A National Security Strategy for A New Century, White House, October 1998.

36 *ibid.*

37 Henry Kissinger, *Diplomacy...*, str. 812.

38 *ibid.*, str. 813. Inače, ovo je staro i ujedno zastarjelo razmišljanje Harolda Mackindera koje se temelji na sljedećem postulatu: "Tko vlada istokom Europe, zapovijeda srcem svijeta; tko vlada srcem svijeta, zapovijeda svjetskim otokom; tko vlada svjetskim otokom, zapovijeda svijetom."

džan, Armenija, Gruzija i Afganistan koje su zbog svojih prirodnih resursa, etničkih i vjerskih razlika potencijalno izvorište sukoba).³⁹ Osim odnosa koje SAD razvijaju prema velikim svjetskim silama one vode računa i o stožernim državama (*pivotal states*) zemalja u razvoju. Osnovni kriteriji za određivanje ovih država su: velika populacija, zemljopisni položaj, ekonomski potencijal i veličina teritorija.⁴⁰ U tu grupu država ulaze Meksiko, Brazil, Alžir, Egipat, Južna Afrika, Turska, Indija, Pakistan i Indonezija.

Globalno vodstvo SAD, a naročito njihov autoritet, ovisi, prije svega, o rješavanju unutrašnjih američkih problema kao što su: zaduženost, niska stopa štednje i ulaganja, industrijska nekonkurentnost, niske stope rasta produktivnosti, neodgovarajuća zdravstvena zaštita, loše srednjoškolsko obrazovanje, gramzivi imućni stalež, produbljivanje rasnih problema i siromaštva, rašireni kriminal i nasilje, masovno uživanje droge, slabljenje građanske svijesti, širenje seksualnih sloboda, kolaps političkog sustava, ...⁴¹

Ovom globalnom primatu SAD suprotstavljaju se sve ostale velike svjetske sile, a poglavito Rusija koja opijena svojom velikom prošlošću, veličinom, prirodnim resursima, konvencionalnim i nuklearnim oružjem traži značajan utjecaj u kreiranju novog svjetskog poretka, mada joj to objektivne okolnosti ne dopuštaju.

Na euroazijskom kontinentu, Rusija – posrnuli div – onemoćala svojim unutarnjim problemima (ekonomski devastirana, financijski iscrpljena, tehnološki zaostala, isprepletena paralelnom strukturom vlasti organiziranog kriminala, vojno oslabljena sa zastarjelim i neodržavanim nuklearnim arsenalom), svojim je financijskim krahom pokazala u kolovozu 1999. da je "crna rupa" (*black hole*) koja prijete cijelom svijetu da ga usiše u anarhiju svojih problema, pa stoga možemo konstatirati da i ona ima globalni primat, ali ne zbog svoje moći nego nemoći. U procjepu između svojih želja i mogućnosti Rusija je postavila sljedeće prioritete svoje nacionalne sigurnosti: ekonomski razvoj (uključuje koncentraciju financijskih i materijalnih resursa za razvoj znanosti i tehnologije), politička stabilnost, konsolidacija prava i poretka, jačanje međuetničkih odnosa na temelju društvenog pristanka i "ruskih nacionalnih vrijednosti", razvijanje sigurnosnog partnerstva širom svijeta i jačanje uloge Vijeća sigurnosti, vojna reforma i zadržavanje nuklearnog zastrašivanja, razvoj

39 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, New York 1997., str. 87–150.

40 Robert S. Chase, Emily B. Hill, and Paul Kennedy: *Pivotal States and U.S. Strategy, Foreign Affairs* 1/96, str. 37.

41 Zbigniew Brzezinski: *Izvan kontrole*, Zagreb 1994., str. 90–94.

sredstava obavještajne sigurnosti, usavršavanje zdravstva i ekološke zaštite te sigurnost ruskih nacionalnih granica.⁴²

Prilikom definiranja svojih geostrateških prioriteta Rusija je svjesna nekoliko činjenica: da joj ne prijete nikakva opasnost izvana, da je posjedovanje nuklearnog oružja glavno sredstvo očuvanja Rusije i njenog statusa,⁴³ da je suočena sa antikomunističkom revolucijom na cijelom području bivšeg SSSR-a i antiimperijalističkom revolucijom u novim ne-ruskim republikama.⁴⁴ U takvim okolnostima stvorena je dominantna strategija "bližeg inozemstva"⁴⁵ koja se još naziva Kozirevljeva doktrina ili nova ruska Monoroeva doktrina.⁴⁶ Bit ove strategije je zaštita ruske manjine u tom području, ruska vojna nazočnost i s tim u svezi zadržavanje i rješavanje oružanih konflikata u bližem inozemstvu te dvostruko državljanstvo za pripadnike ruske manjine.

Rezultat ovakvog promišljanja jest pokušaj stvaranja "zajedničkog ekonomskog prostora"⁴⁷ i stvaranje Zajednice neovisnih država (ZND) pri čemu se inzistira na političkom i vojnom jačanju veza između Rusije (Moskve) i ZND.⁴⁸ Takvim nastojanjima postoje žestoki otpori novonastalih država, poglavito Ukrajine.

Osim strategije bližeg inozemstva, Rusija nastoji izvršiti povezivanje na jednoj strani s Velikom Britanijom, Francuskom i Njemačkom, a na drugoj s Kinom kako bi se suprotstavila globalnom primatu SAD.

U svakom slučaju, vidljivo je da Rusija ne odustaje od svojih imperijalnih (kako regionalnih tako i svjetskih) želja, unatoč tome što je limitirana svojim unutarnjim mogućnostima. Stoga je ključna zadaća međunarodnog poretka da uključi Rusiju u međunarodni sustav,⁴⁹ odnosno "...mir može biti osiguran ruskim kaljenjem na demokraciji i koncentraciji njene energije na razvoju tržišne ekonomije."⁵⁰

42 Mark Galeotti: Russia's national security concept, *Jane's Intelligence Review*, May 1998., str. 3.

43 Radovan Vukadinović: *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Grude 1997., str. 160. i 161.

44 Henry Kissinger: *Diplomacy*, New York 1995., str. 815.

45 *ibid.*, str. 816.

46 Radovan Vukadinović: *Postkomunistički izazovi ...*, str. 144, 167 i 169.

47 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, New York 1997., str. 106.

48 Tu se podrazumijeva: "kreiranje zajedničkog vojnog zapovjedništva, vojne snage država ZND bile bi povezane formalnim ugovorom, vanjske granice ZND bile bi predmet centralizirane (moskovske) kontrole, ruske snage igraju odlučujuću ulogu u mirovnim akcijama unutar ZND, kreiranje zajedničke vanjske politike unutar ZND čije glavne institucije su locirane u Moskvi s ruskim predsjednikom kao predsjedavajućim na ZND sastancima na vrhu." *Ibid.*, str. 108.

49 Henry Kissinger: *Diplomacy...*, str. 818.

50 *ibid.*, str. 813.

Nasuprot ruskim, pomalo katastrofičnim, tendencijama razvoja s puno više optimizma i svojevrsnog osvježenja doživljava se prisutnost Kine u međunarodnim odnosima. Pitanje Kine kao velike sile ima svoj povijesni kontinuitet, a u suvremeno doba tu veliku silu određuju njeni prostorni i populacijski kapaciteti, arsenal nuklearnog oružja i drugi vojni kapaciteti, brzi ekonomski razvoj te način na koji Kina vidi svoju ulogu u svjetskim zbivanjima. Dakle, svoju ulogu velike sile Kina temelji na dva bitna elementa: ekonomskom i vojnom. Zahvaljujući ulasku stranog financijskog kapitala i dopremanjem modernih tehnologija (koji su privučeni jeftinom radnom snagom), Kina je u svojim priobalnim pokrajinama izgradila modernu, svjetski kurentnu industriju koja je 1994. godine dosegla 3 trilijuna USD (godišnji rast od 13,4%) bruto domaćeg proizvoda, a predviđanja RAND studije su da bi Kina 2010. godine trebala doseći 11,3 trilijuna USD, pri čemu bi participirala s oko 17% u svjetskom bruto proizvodu.⁵¹ Na takvoj osnovi uvelike je proširivala i modernizirala svoje vojne snage (uključujući i strateški nuklearni arsenal), pri čemu je konzumirala oko 20% bruto domaćeg proizvoda.⁵²

Temeljeći svoju snagu na tim realnostima, Kina je odredila svoju politiku u sljedećim smjerovima:⁵³

- ne prihvaćati globalnu hegemoniju SAD što je određeno Deng Xiaopingovom izjavom: "Prvo, suprotstaviti se hegemonizmu i politički sile i zaštititi svjetski mir; drugo, izgraditi novi međunarodni politički i ekonomski poredak."⁵⁴
- promicati svoje interese u regiji kroz činjenicu da je kineska vlada "općesvjetski predstavnik Kineza",⁵⁵ pri čemu treba svakako tražiti i političke istomišljenike;
- razvijati strateško partnerstvo sa Rusijom kao budući antipod SAD;
- nametnuti se kao vodeći akter država Trećeg svijeta što svakako ima i važne ekonomske učinke⁵⁶ (prodaja oružja i prijenos tehnologija za proizvodnju oružja Iraku, Iranu, Libiji, Pakistanu).

Vođena željama velike sile, Kina je suočena s problemima koji su do jučer isticani kao prednosti. Postoje procjene da bi Kinu mogao zahvatiti ekonomski kolaps kao Jugoistočnu Aziju jer postoje pokazatelji da je bruto domaći proizvod u padu čiji svaki postotak pada znači 5 milijuna

51 Samuel S. Kim: China as a Great Power, *Current History*, September/97. Red alert, *The Economist*, October 24, 1998., str. 23-30.

52 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, New York 1997., str. 160.

53 Radovan Vukadinović: Izazovi novom svjetskom poretku, *Politička misao* 2/98., str. 82.

54 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, str. 170. Ovakav stav ne podrazumijeva sukob već traženje neke vrste partnerstva (op.a.).

55 Samuel P. Huntington: *Sukob civilizacija...*, str. 211.

56 *ibid.*, str. 233-235.

novih nezaposlenih. Najveća korporacija "Guangdong International Trust & Investment Corporation" ima dugovanja u iznosu od 2,4 milijarde USD itd.⁵⁷ S druge strane, nasuprot ekonomskom razvoju i otvaranju postoji rigidna politika koja je opterećena komunističkim dogmama i birokratskom, netolerantnom hijerarhijom koja se mora mijenjati ili se zatvarati pred svijetom, a trenutni put "kontrolirane demokratizacije" je pri kraju.⁵⁸

No, za Kinu je vrlo značajno, ali ne samo za nju, koja je zapravo pozicija Japana kao goleme ekonomske sile. Prijašnja, a i sadašnja, japanska promišljanja bila su u sklopu trokuta SAD – Japan – Kina. U odnosu na SAD, Japan je smatran saveznikom i sigurnosnim protektorom sve do unatrag desetak godina kada se zbog japanske ekonomske snage u SAD počela stvarati japanofobija ili opasnost u vidu *Pax Nipponica*.⁵⁹ Unatoč tom odnosu, odnos Japana i Kine bio je povijesno neprijateljski i rivalitetni, pa je takav ostao do današnjih dana.

Od 1950. godine japanska vanjska politika zasnivala se na načelima Yoshida doktrine koja je pretpostavljala da su japanski glavni ciljevi: ekonomski razvoj, lagano naoružavanje i izbjegavanje uključivanja u međunarodne konflikte, slijediti političko vodstvo i vojnu zaštitu SAD, dok diplomacija treba biti neideološka i kooperativna.⁶⁰ Kako se od tog vremena mnogo toga promijenilo u Japanu i oko njega, javno se počelo razmišljati o novim pravcima japanske politike. Na jednoj strani su ekstremna promišljanja vezana uz pacifizam ili militarizam koja imaju nekolicinu svojih pristaša,⁶¹ dok su na drugoj strani prisutne četiri dominantnije i realnije orijentacije:⁶²

- prva se naziva "Amerika najprije" i njezini pristaše u fokus japanske geostrategije stavljaju američko–japanske odnose, odnosno, kao što je to i do sada bio slučaj, slijedeće američke politike, ali s tim u svezi i tješnje japansko–kineske odnose;
- druga je "globalni merkantilisti" i nema geostratešku identifikaciju japanske politike sa američkom, već smatra da se japanski interesi najbolje služe otvorenim prepoznavanjem i prihvaćanjem Japana kao ekonomske sile;
- treća orijentacija, "proaktivni realisti", počela je dominirati javnim mišljenjem i djelovati na japansku vanjsku politiku od druge polovice 1990. godine. Za nju su bitna dva pojma "normalna država" i "neo-

57 Red alert, *The Economist*, October 24, 1998., str. 23–30.

58 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, str. 161. i 162.

59 *ibid.*, str. 174.

60 *ibid.*, str. 178.

61 *ibid.*, str. 179.

62 *ibid.*, str. 180–183.

visna diplomacija”, koji ocrtavaju želje da se napusti povijesno breme krivca i da se emancipira Japan od američkog sigurnosnog plašta.

- četvrta, ”međunarodni vizionari”, je manje utjecajna nego prethodne, a temelji se na prizivanju novog globalnog poretka u kojem bi Japan sa svojim resursima postao globalni lider u razvoju i progresu čovječanstva u okviru svjetske zajednice.

U trokutu Japan – SAD – Kina, Japanci, s povijesnim osjećajem geostrateške ugroženosti, sve manje vjeruju SAD zbog njihovog približavanja Kini te SAD moraju što prije dati odgovor na pitanje: ”kako usmjeriti japansku energiju u međunarodnom smjeru i kako upraviti kinesku silu u regionalno prilagođivanje.”⁶³

U odnosu na Rusiju, Kinu i Japan, Europska unija, kao megadržava,⁶⁴ ima sve performanse (političke, kulturne, gospodarske, vojne i tehnološke) globalne sile koja može parirati globalnom primatu SAD. Njezina moć, ali i nemoć, počiva na tri stupa: prvi je stup zajednice koji je proizišao iz Rimskog i Pariškog ugovora te Jedinštenog europskog akta; drugi stup je zajednička vanjska i sigurnosna politika (CFSP – Common Foreign and Security Policy) proizišla iz Maastrichtskog ugovora i treći stup je kooperacija unutar Unije u području kaznenog zakonodavstva i unutarnjih poslova temeljena na Schengenskom ugovoru.⁶⁵ Djelotvornost ova tri stupa zasniva se, prije svega, na kooperativnosti i konsenzusu u trokutu Velika Britanija – Francuska – Njemačka.

Stavovi Velike Britanije u odnosu na razvojne faze EU bili su: odbijanje političkog ujedinjenja, favoriziranje ekonomske integracije na temelju slobodne trgovine, koordinacija sigurnosne, obrambene i vanjske politike izvan EZ.⁶⁶ Ovakva stajališta rezultat su britanske spoznaje da kroz takvu zajednicu neće moći ostvariti svoju dominaciju pa se stoga više oslanjala na svoje partnerstvo sa SAD i veze prema državama Commonwealtha. S druge strane, Francuska je prihvatila sudjelovanje u stvaranju jedinstvene Europe zbog mogućnosti da promovira svoje interese kao svjetska sila i da onemogući Njemačku u preuzimanju ključne pozicije u Europi iz čega je s vremenom proizišlo partnerstvo nazvano ”motorom europske integracije”.

EU, potpomognuta Sjedinjenim Državama, želi izgraditi svoj europski sigurnosni i obrambeni identitet (ESDI – The European Security and Defence Identity) koji bi se trebao temeljiti na WEU, Eurokorpusu, Kombiniranom zajedničkom vojnom zapovjedništvu (CJTFs) i zajedničkoj

63 *ibid.*, str. 185.

64 Peter F. Druckner: *Post-capitalist society*, New York 1994., str. 113-140.

65 The European Union (EU), <http://hq.nato.int/docu/handbook/hb40200e.htm>

66 Zbigniew Brzezinski: *The Grand Chessboard...*, str. 43.

vanjskoj i sigurnosnoj politici (CFSP).⁶⁷ Kako EU, u vojnom pogledu, ne prijeti nikakva opasnost izvana, vojne snage su joj potrebne za provođenje mirovnih operacija i humanitarnih akcija pa stoga u prvi plan dolazi CFSP.

CFSP je nadomjestila europsku političku suradnju te unatoč brojnim sastancima i formiranjem generalnog direktorata (DGIA) pri Komisiji EU ona još uvijek nije zaživjela u pravom smislu. Razlozi tome su višestruki: nedostatak političke volje da se djeluje odlučno kao Unija (prisutnost nacionalnih interesa), nedefiniranje zajedničkog interesa Unije u specifičnim vanjsko-političkim situacijama, jednoglasno donošenje odluka te neadekvatna financijska sredstva za zajedničke akcije.⁶⁸ Stoga je Westendorpova promišljajuća skupina dala čitavu tabelu prijedloga od kojih izdvajamo: političko planiranje koje podrazumijeva svjesnost zajedničkog europskog interesa i razmjenu informacija između članica i institucija EU; određivanje ciljeva i prioriteta, odnosno stvaranje svojevrsnog vodiča za vanjske odnose kojeg će pregledati Europsko vijeće i odobriti Europski parlament nakon čega će se stvarati parametri za donošenje odluka.⁶⁹

Na temelju navedenog, CFSP bi se trebala odrediti za sljedeća svjetska područja (ili obratno): uključivanje novih članova iz srednje i jugoistočne Europe, zbivanja vezana uz Rusiju, ZND i Balkan, problemi koji proizlaze iz njezine mediteranske politike, partnerstvo sa SAD i ekonomski procesi u području APEC-a.

GLOBALNI POREDAK

Dok su države bile zaokupljene svojim "realpolitikama" i međusobnim natjecanjima za prestižno mjesto u svjetskom poretku, oko njih su se odvijali procesi koji iz temelja mijenjaju strukturu postojećih odnosa. Naime, kvalitativnom promjenom tehnološke osnove rada, odnosno uvođenjem informatičkih tehnologija kojima se prenose i prikupljaju informacije, došlo je do pojačanog procesa globalizacije i stvaranja informatičkih društava gdje komunikacije postaju istovremene te se ruše sve granice, a poglavito državne.

Tako je ekonomija počela operirati na svim kontinentima istovremeno pa je rezultat tog djelovanja stvaranje trgovinskih blokova, globalne ekonomije i globalnih tvrtki, a geopolitika i geopolitičke sfere zamjenjuju se geoekonomijom i geoekonomskim sferama. No, takav razvoj polučio

67 The European Security and Defence Identity

<http://www.hq.nato.int/docu/handbook/hb10800e.htm>

68 EU policy positions, *European Dialogue*, Supplement 1997.

69 *ibid.*

je i neke negativne aspekte kao na primjer: sve veći jaz između razvijenih država i država u razvoju, lokalne ratove zbog neriješenih nacionalnih i etničkih problema, globalizacija kriminala, pitanje ekologije, terorizma, migracije izbjeglica,...

U takvim okolnostima, postojeća struktura (vodeće svjetske sile i institucije) treba u globalnoj zajednici definirati određeni red i poredak kroz utvrđivanje vrijednosti (kompetencije, pravila ponašanja) i djelatnosti. Kad su u pitanju vrijednosti globalnog poretka onda svakako treba konstatirati da su one univerzalnog karaktera kao na primjer zaštita ljudskih prava i demokratizacija (sloboda medija, slobodni izbori, slobodno tržište, vladavina prava i slično), ali također treba preuzeti ili bolje reći inzistirati i provesti u djelo vrijednosti koje je proklamirao novi svjetski poredak (osiguranje mira i sigurnosti). S druge strane, jedan od aktera i dalje ostaju države koje se, zbog temeljnog načela globalizacije da ruši sve granice pa i državne, moraju odreći nekih određenja svojih "realpolitika" (odnosno prihvatiti proces deetimizacije⁷⁰ i koncept ograničenog državnog suvereniteta) te prihvatiti toleranciju, dijalog, funkcionalnost i ravnotežu kao jedine održive principe u globalnoj zajednici.

Međutim, da bi se došlo do takvog stanja države trebaju jačati međunarodne organizacije poput OUN, IMF i WTO u sklopu kojih treba provesti reorganizaciju i udahnuti im novu živost. U tom procesu vrlo važne zadaće imaju globalne tvrtke (fuzionirane multinacionalne kompanije) koje su bitni čimbenici procesa globalizacije. Nastojanja aktera (države, vladine i nevladine organizacije, globalne tvrtke) moraju biti usmjerena na rješavanje ključnih prijetnji globalnoj sigurnosti kao što su međunarodni organizirani kriminal, terorizam, kontrola oružja za masovno uništenje, ekološke prijetnje, tirani i vjerske sekte.⁷¹

Dakle, svijet je ušao u fazu stvaranja novog globalnog poretka koji se, za razliku od proklamiranog novog svjetskog poretka, mora uhvatiti u koštac s globalnim problemima i opasnostima te stvoriti minimum reda i poretka ili će doslovce nastupiti "kraj povijesti".

Da bi se u tome uspjelo potrebno je definirati globalnu sigurnost kao sigurnost determiniranu globalnim interesom i globalnim prijetnjama, koja obuhvaća individualnu, nacionalnu i regionalnu sigurnost između kojih postoji ideal i/ili realpolitička veza kroz političko-pravni, vojni, ekonomski, socijalni i ekološki sadržaj, čija suština je međusobno korigiranje, kontroliranje i modeliranje u cilju postizanja mira te sigurnosti ljudi i planeta.

70 Waters Malcom: *Globalization*, New York 1998., str. 100., 101. i 122.

71 Franjo Turek: Sustav globalne sigurnosti: da ili ne?, *Policija i sigurnost* 3/98., str. 165-176.

No, kako bi globalna sigurnost imala svoju primjenu neophodno je stvoriti globalni poredak, odnosno sustav globalne sigurnosti kao proces u čijem je stvaranju potrebno uzeti u obzir nekoliko nespornih činjenica: prvo, SAD su globalna sila; drugo, postoje druge države kao centri moći (EU, Rusija, Kina, Japan); treće, OUN postoji kao organizacija država u sklopu koje se provode razne aktivnosti; četvrto, osim država kao akteri, koji u globalnim odnosima imaju sve zapaženiju ulogu, pojavljuju se nevladine organizacije i globalne tvrtke; peto, realnost globalnog interesa i globalnih prijetnji; šesto, neophodnost globalnog upravljanja i sedmo, potreba za stanovitom količinom globalne moći (sile) koja će omogućiti realizaciju sustava, odnosno stvaranje poretka.

Literatura

- A National Security Strategy for A New Century, White House, October 1998.
- Address Before a Joint Session of the Congress on the Federal Budget Deficit, September 11, 1990.
- Albright M., The Testing of American Foreign Policy, *Foreign Affairs* 6/98.
- Bourantonis D., Wiener J., *The United Nations in the New World Order*, New York 1996.
- Brandon H. (editor), *In Search of New World Order*, Washington 1992.
- Brzezinski Z., *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997.; *Izvan kontrole*, Zagreb 1994.
- Chase r., Hill E., and Kennedy P., Pivotal States and U.S. Strategy, *Foreign Affairs* 1/96.
- Cooper R., *The Post-modern State and the World Order*, London 1996.
- Druckner F. P., *Post-capitalist Society*, New York 1994.
- EU policy positions, *European Dialogue*, Supplement 1997.
- Galeotti M., Russia's national security concept, *Jane's Intelligence Review*, May 1998.
- Joffe J., *The Future of The Great Powers*, London 1998.
- Kim S., China as a Great Power, *Current History*, September 1997.
- Kissinger H., *Diplomacy*, New York 1995.
- Red alert, *The Economist*, October 24, 1998.
- Samuel P. H., *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb 1998.
- Slaughter A., The Real New World Order, *Foreign Affairs* 5/97.
- Turek F., Sustav globalne sigurnosti: da ili ne?, *Policija i sigurnost* 3/98.
- Vukadinović R., *Politika i diplomacija*, Zagreb 1994.; *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb 1998.; *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Grude 1997.

Franjo Turek

New World Order

Summary

Following the disintegration of the socialist bloc and the joint action by the Western forces against Iraq (1990), George Bush introduced a new expression: "new world order", which should have denoted a new chapter in the history of mankind. Everybody expected that an era of peace and security was about to begin, but instead a Pandora's box of wars and crimes against humanity was opened... Great powers proved incapable to sacrifice their realpolitik to the benefit of the new world order, so that it remained just a proclaimed expression. Parallel to the new expectations are the processes of IT development and globalisation, which determine the creation of a new universal order.